

AKIL, BİREY VE BİREYCİLİK KAVRAMLARININ AYDINLANMA FELSEFESİ IŞIĞINDA YENİDEN YORUMLANMASI

Mücella CAN*

ÖZ

Bu makalede akıl, birey ve bireycilik kavramları Aydınlanma felsefesinin ışığında yorumlanmaktadır. Öncelikle Aydınlanmanın ne olduğu ve kısa bir tarihçesi ortaya konulmaktadır. Aydınlanmanın tarihçesinde özellikle İngiliz, Fransız ve Alman düşünürlerinin görüşleri izah edilmektedir. Aydınlanma düşünürlerinin hemen hepsinde ortak olan kabul, aklın Aydınlanmanın temeli olduğudur. 'Aklını kullanma cesaretini göster' ifadesi aydınlanmanın sloganıdır. Aydınlanma bir süreçtir. İnsan aklının kullanımına ilişkin henüz tamamlanmamış ve herkese açık olması gereken bir eğitim sürecidir. Böyle bir eğitim süreci, aklını özgürce kullanan bireyleri gerektirir. Dolayısıyla Aydınlanmanın temel kavramlarından birisi de bireydir. Birey, hiçbir baskıya maruz kalmaksızın aklını özgürce kullanan kişidir. Birey kendi hayatını kurarken, nasıl bir insan olacağına karar verirken, kendi aklını dikkate alan kişidir. Aklını dogmaların baskısından kurtarmış olan bireyi temele alan bireycilik, aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer alır. Aydınlanmanın odak noktasında bulunan bireycilik hümanistik bireyciliktir. Bireycilik ve bağımsızlık mantıksal olarak ayrılmaz durumdadırlar. Bireyci bir insanın bağımsızlığının temeli, onun kendi aklına olan sadakatinden oluşmaktadır.

Anahtar sözcükler: Aydınlanma, akıl, birey, bireycilik, özgürlük

REINTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF REASON, INDIVIDUAL AND INDIVIDUALISM IN THE LIGHT OF ENLIGHTENMENT OF PHILOSOPHY

ABSTRACT

In this article, the concepts of reason, individual and individualism are interpreted in the light of the philosophy of Enlightenment. First, a brief history of what is Enlightenment is presented. In the history of Enlightenment, especially the opinions of British, French and German thinkers are explained. The acceptance common to almost all Enlightenment thinkers is that reason is the basis of Enlightenment. The phrase 'show your courage to use your reason' is the slogan of Enlightenment. Enlightenment is a process. It is an education process that has not yet been completed and should be open to the use of the human reason. Such an educational process requires individuals who use their minds freely. Therefore, one of the basic concepts of Enlightenment is the individual. The individual is the person who uses his reason freely without any pressure. The individual is the person who takes into account his own reason while establishing his own life and deciding what kind of person he will become. Individualism, which is based on the individual who has freed his reason from the pressure of dogmas, is at the center of the idea of Enlightenment. Individualism, which is at the focus of Enlightenment, is humanistic individualism. Individualism and independence are logically inseparable. The basis of the independence of an individualist is his loyalty to his own mind.

Key words: Enlightenment, reason, individual, individualism, freedom

* Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2020 Bahar, sayı: 29, ss. 181-200

Makalenin geliş tarihi: 27.02.2020

Makalenin kabul tarihi: 09.04.2020

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2020, issue: 29, pp.: 181-200

Submission Date: 27 February 2020

Approval Date: 09 April 2020

ISSN 2618-5784

Giriş

Aydınlanma, on sekizinci yüzyılın Alman sanatçısı Daniel Chodowiecki (1726-1801)'nin bakır üzerine yapılmış bir gravürünün adıdır. Resmin ön planında karanlık bir ormanın gölgesindeki yolda, bir yaya, bir atlı bir de atlı arabanın ilerlediği görülüyor. Ağaçların arkasında biri büyük, diğeryse daha küçük iki kulesi görünen şato benzeri bir yapının ilerisinde tepe üzerinde bir yerleşim yeri var. Ufukta sıra dağların arkasından güneş doğuyor. Sisler dağılmak üzere. Gravürün adı 'Aydınlanma'. İşte Aydınlanma döneminin isim babası, terimin kaynağı bu gravür. Öyle bir dönem ki, Batı uygarlığının geçmişin karanlıklarından sıyrılıp akla ve bilime doğru yaptığı yolculuğun en büyük adımı. Chodowiecki, Aydınlanma hakkında yapmış olduğu betimlemesini şu şekilde yorumlamaktadır: 'Mantığın bu yüce yapıtının... şimdiye değin ufukta yükselen güneşten başka hiçbir genel, anlaşılır ve alegorik simgesi olmamıştır. Bu simge, her zaman bataklıklardan, buhurdanlardan ve kurbanlık hayvanların putperest sunaklarında yakılan kurbanlardan yükselecek ve böylece bunları kolayca gizleyebilecek olan sisten ötürü herhalde daha uzunca bir süre en uygun simge olarak kalacaktır. Bununla birlikte sadece güneş ufukta yükseldiği zaman, sisin hiçbir zararı yoktur'.¹ Aklın Güneş'e benzetildiği bu gravürden de anlaşılacağı gibi ışık kavramı, on sekizinci yüzyılda yeni bir önem kazanmıştır. Bu nedenle akıldan, özgürlükten ve bireyden söz edildiği zaman önemli ve yaygın olması nedeniyle her zaman ışıktan-aydınlıktan söz edilmektedir. Aynı şekilde Aydınlanma devri denildiği zaman da, akıl, özgürlük, birey ve bireycilik kavramları ön plana çıkmaktadır.

'Aydınlanma' kavramıyla anlatılmak istenen şeyin ne olduğunu ortaya koyabilmek için öncelikle kavramın kısa bir tarihçesini vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Batı düşüncesinde, on yedinci yüzyılın son çeyreği Aydınlanmanın başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Aydınlanmanın kurucuları ise Ada Avrupası'nda Isaac Newton ve John Locke'tur. Locke'un düşünceleri Aydınlanmanın değer sistemine temel oluşturmuş, modern ekonomik ve siyasal düşünce üzerinde güçlü bir etki yapmıştır.² On sekizinci yüzyıl Fransız Aydınlanmasına damgasını vuran aklın otoritesi ve otonomisi anlayışı, biraz da Newton'un çalışmalarının sonucu olarak değerlendirilebilir. Locke'tan itibaren, Kant da dâhil olmak üzere, on sekizinci yüzyılın önemli düşünürlerinin yaşadığı büyük heyecan, doğal dünyanın, Newton tarafından gerçekleştirilen entelektüel fethinin bir ifadesi sayılabilir. Rönesans sonrası Avrupa felsefesinin akılcı ve metafiziksel olduğu yerde, özellikle İngiliz aydınlanması epistemolojik ve deneyci bir karaktere sahipti. 1730'lu yıllar birçok yönüyle İngiliz Aydınlanmasından etkilenmiş olan İskoç Aydınlanmasının

¹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Şebnem Sunar, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.12

² Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, s.80

başlangıç dönemi olarak kabul edilmektedir. İskoç Aydınlanması, özellikle tarih, iktisat ve ahlak alanında kendini gösteren toplumsal sorunlarla ilgili konulara ağırlık vermiştir.³ Aydınlanma hareketinin bir diğer uğrağı, hatta aydınlanmanın kendisiyle özdeşleştirilen temel uğrağı, Fransız Aydınlanmasıdır. Fransız Aydınlanması, Aydınlanma felsefesinin ruhunu oluşturmaktadır. Çünkü Fransız aydınlanması, bilimciliğı, ilerlemeciliğı, dine yönelik eleştirel anlayışı, iyimserliğı, reformizmi, ütopyizmi ve meşhur Ansiklopedi'si ile Aydınlanmanın bütün özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle Fransız Aydınlanması, hem yıkıcı ve eleştirel bir tutumu hem de yeniden kurucu bir tavrı temsil etmektedir. Belli bir entelektüeller topluluğı olan Fransız Aydınlanmacıları, metafizik sistemlerden, soyut düşünceden, otoriteden ve dogmalardan nefret etmekteydiler.⁴ Onlar, kendilerini klasik anlamda filozoflar olarak değil, insanları daha iyi ve daha mutlu kılmak amacıyla toplumsal sorunları araştırmaya adanmış yazarlar, reformcular ve propagandacılar olarak görmekteydiler. On yedinci yüzyıl filozoflarının görüşlerini genelleştirerek her alana uygulamaya çalıştılar. Hatta Kilisenin yerine getiremediğıne inandıkları dini inançlara yönelik hizmetleri sunmaya; "akılın Tanrı, Newton'un düşüncelerinin İncil ve kendilerinin de birer peygamber olacağı" yeni bir inanç sistemi yaratmaya çalıştılar. Fransız Aydınlanmacıları, ilerlemeye, bilimsel bakış açısının fizikten psikolojiye, ahlaka ve insanın toplumsal yaşamına dek genişlemesi gerektiğı anlayışına güçlü bir inanç besliyorlardı. İnsan aklının özgürce kullanılmasına engel olması dolayısıyla dini inançları reddediyorlardı. Ancak Fransız Aydınlanmacılarının bakış açılarını sadece dine yönelik eleştirel-olumsuz bir yaklaşımla sınırlandırmak eksik bir değerlendirme olur. Çünkü bu düşünürler, yıkıcı ve yok edici bir takım düşünceler yanında; insan hayatının iyileştirilmesi, toplumsal ve siyasal kurumlarda yapılacak olumlu değişiklikler şeklinde pozitif birtakım amaçlara da sahiptiler.⁵ Bu düşüncelere paralel olarak Aydınlanma programını, dine düşmanlık, insanın kendisiyle ve toplumla olan ilişkisini değiştirmek için aklın eleştirel kullanımı ile başarılan bir özgürlük ve ilerleme arayışı olarak tanımlayanlar da vardır.⁶

Aydınlanma düşünürlerinin hemen hemen hepsi, özellikle Kant, gerçek aydınlanmanın vahye ve inancın dogmalarına başvurmadan çok, bireysel, toplumsal ve siyasal yaşamın sorunlarına akli ve felsefi yöntemleri uygulamak anlamına geldiğini ifade eder. Hibben'in iddia ettiğı gibi tüm aydınlanma düşünürleri, " sürekli olarak, mistisizmin karanlığı ve dogmatizmin yanlış ve

³ Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s.555

⁴ Paul Hazard, Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme, Çev. Erol Güngör, Ötügen Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1981, s.13

⁵ Frederick Copleston, Felsefe Tarihi Cilt VI, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1989, s.14

⁶ Dorinda Outram, Aydınlanma, Çev. S. Çalışkan- H. Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2007, s.20

yoğun ışığın tam aksine, aklın ışığına, bütün aydınlığıyla parlayan içsel ışığına gönderme” yapmaktaydılar.⁷ Aydınlanma, boş inançlardan, mitolojiden korku ve dogmalardan arınmış, çoğunlukla matematiksel gerçekliği temel alan, hedefleri araçlara uyumlu hale getiren ve bu nedenle teknolojik olan ve sorunlara nesnel olarak doğru çözümler bulmayı amaçlayan akla ve akılcılığa dayanmaktadır.⁸ Aydınlanma düşünürleri hayatın bütün alanlarıyla ilgili sorunlara akli uyguladıkları ve her şeyi akıl mahkemesine çıkarıp yargılamaya çalıştıkları için Aydınlanma, genellikle iki temel yaklaşım çerçevesinde –yıkıcı ve yapıcı yönleriyle- ele alınmış ve yorumlanmıştır. Aydınlanmanın din, hurafeler, batıl inançlar ve Kilise’nin destek verdiği eski siyasal düzene karşı ortaya koyduğu olumsuz, yıkıcı ve eleştirel tutum ile yeni bir düzen oluşturma amacına yönelik olumlu ve kurucu boyutu konusunda birçok düşünür farklı görüşler ortaya koymuştur. Fransız edebiyat tarihçisi Paul Hazard, Aydınlanma düşüncesinin başladığı ilk yıllarda insanların neye inanıp neye inanmayacaklarını belirlemeye çalıştıklarını söyleyerek bu konuda şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkıp yaygınlaşmaya başladığı yıllarda akılcılar ve dinciler, insanların ruhlarına egemen olmak için ümitsiz bir kavgaya tutuştular. Hücuma geçenler adım adım ilerlediler. Sapıklık artık gizli-kapaklı bir şey olmaktan çıktı; taraftar kazandı, asi ve mağrur bir hale geldi. İnkârcılık kendini artık gizlemeyip apaçık ortaya çıktı. Akıl artık belli ölçü ve dengeleri gözetemeyen bir hikmet değil öfkeli bir eleştirici oldu. Mucizeler, herkesin inanmasına bakarak Tanrı’nın varlığını ispatlama gibi en yaygın bir şekilde kabul edilmiş anlayış ve düşünceler şüphe konusu oldu. Tanrı gökyüzünde bir yerde, bilinmeyen ve etki edilemeyen bir konumda bırakıldı. İnsan, sadece ve sadece insan, her şeyin ölçüsü oldu. İnsanın varoluş nedeni yine kendisi idi. Uzun zamandır bütün güç rahiplerin elinde kalmıştı. Bunlar yeryüzünde iyilik, adalet ve kardeşçe sevginin egemen olacağını vadettiler ama vaatlerini yerine getirmediler. Hakikat ve mutluluk ödülleri konduğu bir yarışta kaybedenler onlar oldu. Artık sahayı terk etmekten başka yapacakları bir şey yoktu. Güzellikle giderlerse ne âlâ ama gitmezlerse zorla atılacaklardı.⁹ Aydınlanma konusunda yapmış olduğu bu güzel değerlendirmeye şunları da ekliyor yazar: İnsanlık ailesine iyi bir sığınak olamamış olan eski binanın yıkılması gerekiyordu. İlk iş bir yıkım işiydi. Bu iş iyice bitirildikten sonra da yapım işi geliyordu; müstakbel sitenin temelleri kurulacaktı. Ama en az bunun kadar önemli ve acil bir görev de, insanı ölümün öncüsü olan bir şüpheciliğe düşmekten kurtarmak üzere, insanlığı hep yanlış yola götürmüş metafizik rüyaları bertaraf eden ve bizim sınırlı gücümüzün ulaşabileceği, bizi memnun etmeye yetecek olan gerçekler üzerine yoğunlaşmış bir felsefenin kurulmasıydı. Tanrısal yaptırımı olmayan bir siyasi

⁷ John G. Hibben, *The Philosophy of the Enlightenment*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1910, s.3

⁸ Outram, *Aydınlanma*, s. 23

⁹ Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, s.15

sistem, kutsiyetinden uzaklaştırılmış ve bütünüyle dünyevi hale getirilmiş bir din ve dogmaları olmayan bir ahlak kurmak gerekti. Bilim sırf bir zihin eğlencesinden daha fazla bir şey olmalı, doğanın güçlerini insanlığın hizmetine verebilecek bir güç kazanmalıydı. Mutluluğun anahtarı, hiç şüphesiz bilimdeydi. İnsan bir kez maddi dünyaya egemen olduktan sonra artık ona kendi refah ve mutluluğu ve gelecek nesillerin iyiliği doğrultusunda bir düzen verebilirdi.¹⁰

Aydınlanma denildiği zaman, akla ilk gelen kişi, Alman filozofu I. Kant'tır. Kant'ın Aydınlanma felsefesinin örnek filozofu olarak kabul edilmesinin sebebi, her şeyden önce Ortaçağ'a egemen olan dünya görüşünün son izlerini modern felsefeden silmiş, mutlak bir hümanizmi bütün yönleriyle hayata geçirmiş olmasıdır. İnsanın bilgi ve eyleminin temel ilkelerini herhangi bir ilahi ya da metafizik güce müracaat etmeksizin bizzat insanın kendinden hareket ederek temellendirmeye çalışması dolayısıyla Kant'ın beşeri özerkliği temele alan bir filozof olduğu söylenebilir. Tanrı'nın kendisi de dâhil her şeyi akıl mahkemesinin önüne çıkarmakla başlamış olan aydınlanmanın, Kant'la birlikte zirveye ulaştığı görülmektedir¹¹ Aydınlanma nedir? sorusuna cevap arayan Kant, şöyle demektedir: 'Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır'. Ergin olmayış durumuna insanın kendi suçu ile düşmüş olmasının nedeni, insanın başkalarının yardımı ve öncülüğü olmaksızın kendi aklını kullanma cesaretini ve kararlılığını gösterememiş olmasıdır. Bu nedenle 'aklını kullanma cesaretini göster' sözü, aydınlanmanın parolası olmuştur. İnsanlar, doğaları gereği başkalarının yönlendirmelerine ihtiyaç duymaksızın kendilerini idare edebilecek yetilere sahip olmalarına rağmen, birçok insan tembellek ve korkaklıkları nedeniyle bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşememiş olarak kalır.¹² İnsanların bu tembellek ve korkaklıkları nedeniyle akıllarını yeterince kullanamamaları, başkalarının onların başına gözetici ve yönetici olmalarının yolunu açmış ve hatta bu durumu oldukça kolay hale getirmiştir. Ergin olmama durumu çok rahattır çünkü insanların yerine düşünen birilerinin olması, vicdanlarının yerini tutan bir din adamının bulunması, sağlığı ile ilgilecek bir doktorlarının olması, o insanların zahmete katlanmamaları açısından önemlidir. Bu türden sıkıcı ve yorucu işlerden başkaları onları kurtarmaktadır. Başkalarının denetim ve yönetim işlerini lütfen üzerlerine almış bulunan gözeticiler, insanların çoğunun ergin olmaya doğru bir adım atmaya sıkıntılı ve hatta tehlikeli bulmaları için gerekeni yapmaktan geri kalmazlar.¹³ Bu insanlar, birey olmanın

¹⁰ Hazard, a.g.e., s.16

¹¹ Cevizci, Felsefe Tarihi, s.639

¹² Immanuel Kant, Seçilmiş Yazılar, Çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 315

¹³ Kant, a.g.e. s.316

vazgeçilmez özelliklerinden kabul edilen aklı ve yaratıcılığı bir kenara iterek, bağımlılık ve acı çekmeyi hayatın temelleri haline getirmeye çalışırlar. İnsanların çoğu, bu durumu kendileri için doğal bir yazgıymış gibi alıp başka seçeneklerinin olabileceğini dahi düşünme cesareti gösteremezler. Hatta bu durumda bulunan insanlar, çoğunlukla kendilerinin doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü bilemeyeceklerini; bunların ancak yöneticiler, büyükler tarafından bilinebileceklerini dile getirirler. Bireyselliğin gelişmediği ve cemaatçi ilişkilerin egemen olduğu toplumlarda daha yaygın olan bu durum hoca, efendi, üstat, lider ve onların çevresinde bulunan ama hemen hemen hiçbir bağımsızlıkları olmayan insanlarla kurulan bir ilişki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu insanlar da efendilerinin, üstatlarının, liderlerinin kendileri için belirlemiş olduğu doğrultuda hareket edip, onların çizdiği sınırların dışına çıkmamakla yüksek erdem sahibi olduklarını düşünürler. Hatta içerisinde buldukları grup ya da cemaatlerinin lideri olarak kabul ettikleri insanların görüşlerinin kutsal-irdelenemez-hatasız olduğunu düşünüp bunların eleştirilemeyeceğini dahi dile getirmekten çekinmezler. Büyüklerinin yanında kendi akıllarının hiçbir önemi olmadığını düşünen bu insanlar, tarih boyunca egemenlerin egemenliklerini devam ettirebilmelerinin dayanakları olmuşlardır. Bu egemenlik, ister dinsel olsun, ister dindışı olsun temelde bir farklılık yoktur.¹⁴ Ne şekilde olursa olsun, insanların kendi akıllarını kullanamamaları ve başkalarını kendilerinden daha yetkin ve akıllı olarak görmeleri, bir anlamda insanın ergin olmayışıdır.

Her birey için neredeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu ergin olmayıştan kurtulmak oldukça zordur. İnsanlar bu duruma gönüllü olarak teslim oldukları için kendi akıllarını kullanma girişiminde bulunmamışlardır. Akıllarını kullanmanın kendileri açısından tehlikeli bir girişim olacağını düşünen insanlar, birey olmanın yollarını bile isteye kapatmışlardır. Çünkü birey olmanın olmazsa olmazı kişinin, başkalarının kılavuzluğuna başvurmaksızın kendi aklını kullanması, aklın belirlediği doğrultuda hareket etmesi yani her konuda rasyonel olmasıdır. Rasyonalite, birey olmanın gerekli bir koşulu olduğu için, rasyonel olmayı birey olmaktan ayırma imkânı yoktur. Birey, tek bir varlık olarak ortaya çıkmasına karşın bir birliktir. Parçalanmaz bir bütün anlamına gelen Latince *individuum*, Eski Yunancadaki, bölünmez, parçalanmaz anlamına gelen *atomun* karşılığıdır. Birey, her zaman, her yerde tüm yoğunluğuyla, kendisi olarak ortaya çıkan; böylece başka her şeyden, benzerlerinden, ötekilerden, başka benler olarak algıladıklarından kendisini varlıkça ayrı tutan ve ayrı tutulmak isteyen bir gerçekliktir. Hem toplumsal ve hem de siyasal alanda çok büyük bir öneme sahip olduğu için her insan, her şeyden önce bir birey olarak düşünülür. Bu anlamdaki bir birey, kendi eylemlerinin sahibi olan, kendi aklıyla kendisini kuran, başkalarını da kendileri için birer birey olarak algılayan ve kendine özgü bir ağırlığı olan, kendinde bir yönelme merkezidir. Çünkü birey, niteliği, doğrultusu,

¹⁴Nevzat Can, *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, Hece Yayınları, Ankara, 2005, s.76

yönelimi ne olursa olsun kendi gereksinim ve doyumlarıyla yaşayan; kaygıları, dikkatleri ve özenleriyle yönelmelerinin hep orta yerinde bulunan, her şeyin anlamının, öneminin, gerçekmiş, tasarımı ne varsa her şeyin kendine göre olduğu bir ana noktadır.¹⁵ Kendisinden hareket edilen ve her şeyin kendisine göre değer kazandığı bir ilk durumundadır birey. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkarmayı hedeflediği bu birey, hayatın her alanına aklıyla yönelen, bireysel, toplumsal ve ekonomik alanlarda vereceği tüm kararlarında akli temele alan rasyonel bir bireydir.

Aydınlanma, Birey ve Bireycilik

İnsan olmak, her şeyden önce bir birey olmaktır. Kendisi için bir hayat yaratmada ve kendi karakterini şekillendirmede yalnız başınadır, birey.¹⁶ Birey, kendi hayatını kurarken, nasıl bir insan olacağına karar verirken, toplumun beklentilerinden çok, kendi aklını dikkate almak zorundadır. İnsanlar, cemaatçiler ve kolektivistlerin en önemli kabul ettikleri hiçbir varlığa ait değillerdir. İnsanlar, yalnızca kendilerine ait olmalıdırlar ve kendilerine ait olanlar birey olarak kabul edilirler. Varlık ve anlam ağırlığını, kimi az kimi çok bir tarafsızlıkla, kendi ben'inin içinde taşıması nedeniyle, başkalarını 'sen' türünden bir 'ben' diye yorumlayan ve insan dünyasını, her şeyden önce bir 'ben'ler dünyası diye görendir birey. Kendini nerede bulursa bulsun, neye el atarsa atsın, neyle bağ kurarsa kursun, hep ben'den dolayı, ben-yüzünden, ben için yapan ve 'ben bir kişiliğim' inancında olandır, birey.¹⁷ Kendini bu şekilde inşa eden, aklını herhangi bir engele takılmaksızın özgürce kullanan birey, yaratıcı bireydir. Aklını dogmaların tasallutundan kurtarmış olan birey betimlemesinden hareketle ortaya konulmaya çalışılan bireycilik de Aydınlanma düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Aydınlanmanın odak noktasını oluşturan bu hümanistik bireyciliğin savunduğu birey için akıl, kendisinden ayırlamayan temel bir niteliktir. Zaten kolektif bir akıl veya kolektif bir beyin yoktur. Düşünce, düşünen insanın seçimiyle her bir adımda başlatılan ve yönlendirilen bir süreç olmalıdır. Tek bir birey, algılayabilir, soyutlama yapar, tanımlar ve bağlantılar kurar.¹⁸ Topluma özgü bir beyin ya da kolektif bir aklın bu işlemleri gerçekleştirdiğini söylemek imkânsızdır. Birey, kendi yaratıcı yetilerine dayanarak yeni şeyler ortaya koyar.

Tarih boyunca bütün yenilikler, her türden icat ve keşifler yaratıcı bireylerin eserleridir. Yaratıcı insandır binlerce yıl önce ateşi keşfeden, tekerleği icat eden

¹⁵ Nermi Uygur, *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.33

¹⁶ Tibor R. Machan, Ayn Rand, Peter Lang Publishing, New York, 2001, s.79

¹⁷ Uygur, a.g.e., s.34

¹⁸ Leonard Peikoff, *Objectivism: The Philosophy of Ayn Rand*, A Meridian Book, New York, 1993, s.198

Mücella CAN

ve insanoğlunun başlangıçtan bu güne kadar yarattığı her büyük efsanenin ilk bölümünde karşımızda duran ve tanrılardan ateşi, bilme gücünü çaldığı için zincirlere vurularak yırtıcı kuşlara peşkeş çekilen, bilgi ağacının meyvesini yediği için acı çekmeye mahkûm edilen... Bu insanlar, yepyeni yollara doğru ilk adımları atmışlar ve bunu yaparken de kendi vizyonlarından başka silaha sahip olmamışlardır. Her bir çağda ortaya çıkan yaratıcı bireylerin kendilerine göre bir amaçları olduğu için, birbirlerinden farklı düşünmüşler ama yollarının yeni bir yol, vizyonlarının ödünç alınmamış bir vizyon olmasından dolayı ortak bir noktaları da her zaman var olmuştur.¹⁹ Yaratıcı birey, başkalarına hizmet etmek amacıyla harekete geçmiş bir insan değildir, o kişinin tek gerçeği kendi amacıdır. Kendi gerçeği, yaptığı işi kendi usulünce yapması ve başarabilmesidir. Yaratıcı birey için, yarattığı şeyi duyanlar, okuyanlar, işleyenler, inananlar, ona binip uçanlar ya da içinde yaşayanlar önemli değildir. Onun için önemli olan şey, yaratılan şeyin kendisidir. Çünkü yaratıcı bireyin yarattığı şey, o kişinin gerçeğine biçim vermiştir. Yaratıcı birey, yaratmış olduğu şeyi başkalarının gereksinimlerini ya da başkalarına hizmet amacını gözeterek yaratmış olsaydı, o kişinin gerçeğine biçim veren şey kendi yarattığı şey değil, başkalarının beklentileri ve hoşnutlukları olmuş olurdu. Bu durum da birey ya da yaratıcı insanı 'kendine özgü olma' özelliğinden uzaklaştırırdı.

Yaratıcı bireyin vizyonu, gücü ve cesareti kendi ruhundan gelmektedir. Yani bu insanlar, kendilerine özgü bir benliğe sahiptirler ve güçlerinin bütün sırrı da budur. O gücün kendine yeterli olması, kendiliğinden motive olup harekete geçmesi, kendi kendini yaratması bundandır. Bu güç, bir ilk amaç, bir enerji, bir hayat gücü, bir başlatıcı durumundadır. Yaratıcı bireylerin amacı başkalarına hizmet etmek değil, kendileri için yaşamaktır. İnsanlığın şeref tacı olan şeyleri de kendileri için yaşadıklarından dolayı başarmışlardır. Dünyada hiçbir şeyin kendisine hazır olarak verilmediğinin bilincinde olan yaratıcı birey, ihtiyacı olan her şeyi yaratması gerektiğini bilir. Zihninin bağımsız çalışmalarıyla doğa karşısına tek başına dikilen yaratıcı bireyin derdi, doğayı fethetmektir. Çünkü onun temel ihtiyacı bağımsızlıktır. Herhangi bir zorlama altında çalışılmayacağını, aklın kısıtlanıp feda edilerek başka amaç ve düşüncelere boyun eğdirildiği bir yerde yeni bir şeylerin ortaya konulamayacağını bilen insandır yaratıcı birey.²⁰ Böyle bir insan, her türlü niteliğini kendinde toplayan bir bireydir. Aydınlanma düşüncesinin hareket noktası olan bu birey, gelişme ve ilerlemeye sebep olan bütün özelliklerin merkezi durumundadır. Bu tür özelliklerin kendinde içkin olduğu birey, Aydınlanmanın gerekli kıldığı bireyciliğin de dinamosu durumundadır. Bireycilik, insan aklının temel alınmasına dayanır ve değer standardı insanın kendi yaşamı olan bir etik kurallar bütününe gerekli kılar. Bireyciliğin bu şekilde savunulması yeni değildir. Yeni olan onun pratiğe uygulanma şekli ve nesnel olarak geçerliliğinin

¹⁹ Ayn Rand, *The Fountainhead*, New American Library, New York, 1993, s.678

²⁰ Ayn Rand, *For The New Intellectual*, New American Library, New York, 1961, s.79

savunulmasıdır. Bireyciliğin etik-politik anlamı, çok kez, başkalarının haklarını göz önünde bulundurmaksızın isteyenini istediğini yapabileceği şeklinde anlaşılmıştır. Oysa bireyciliğin akılsal temeli, etik bir ilke olarak, 'başka insanların hakları, şiddet kullanılarak çiğnenebilir' şeklinde bir ilkeyi asla içermemektedir. Eğer bir insan başkalarının haklarını çiğnememe durumunu reddederse, kendi haklarının çiğnenemeyeceğini iddia edemez. Çünkü o kişi, insan haklarının temelini reddetmiş demektir.²¹

Bireycilik, yalnızca, insanın kolektif olan adına yaşaması gerekir, şeklindeki inancın reddedilmesinden oluşmaz. Bir insan, kendi düşünce ve çabası aracılığıyla hayatını destekleme sorumluluğundan kaçınmak isterse, o insan, başkalarının hayatını işgal ederek başkalarını yönetip kullanarak hayatını devam ettirmek istiyor demektir ki, bu insan, birey olarak kabul edilemez. Bir birey, kendi aklıyla kendisi için yaşar ve ne başkalarını kendisine kurban eder ne de kendisini başkalarına. Sömürücü ve asalak birisi olarak değil, yaratıcı biri olarak yaşamaya çalışır. Çünkü bir bireyci, her şeyden önce bir akıl adamıdır. İnsan hayatının bağlı olduğu, bağımsızlık ve kendine güvenin temel koşulu olan rasyonaliteye sahip ve her türden eyleminde rasyonel olanın sınırları çerçevesinde kalmaya çalışan biridir. Bireyciliğin kendine güven ve bağımsızlık olmadığını söylemek, terimler arası bir çelişmedir. Çünkü bireycilik ve bağımsızlık mantıksal olarak ayrılamaz durumdadırlar. Bireyci bir insanın bağımsızlığının temeli, onun kendi aklına olan sadakatinden oluşmaktadır. Onun gerçeğe ilişkin algısı, anlayışı, yargılaması ve değerlendirmesi başkalarının öne sürümlerine değil, kendi aklına dayanmaktadır. Entelektüel bağımsızlığın anlamı budur ve bu, bireyciliğin de temelidir. Kendileri de birer bireyci olan yaratıcı insanlar, aralıklı olsa da, tarihin her döneminde, özellikle ortaçağda, hep sürgünlere gönderilmiş, aforoz edilmiş, mallarına el konulup işkencelere uğratılmış, alay edilip zincirlere vurulmuş, idam mangasına gönderilmiş insanlardır. Aslında bu yapılanların hepsi o insanların, dünyaya yaşayan bilincin gözüyle bakan, olaylar arasında akla dayalı bağlantılar kurmak gibi yaşamsal bir işlevi yerine getirebilen akıllarına uygulanmıştır. Ama bu insanlar zincire vurulmuşken, zindanlara atılmışken, gizli köşelere sığınmışken, atölyelerinde ter dökerken, yine de düşünmeyi sürdürmüşlerdir. Onlar ne kadar düşünebilmişse insan neslinin ihtiyaçları da o derece karşılanabilmiştir. Bunca yüzyıldır akılsızlığa tapınılması sırasında insan nesli hangi duraklamalara tahammül etmeyi seçmişse, hangi tür gaddarlıklar uygulanmışsa, hepsi aslında, buğdayın su verilirse büyüyebileceğini, kavisli dizilen taşların bir ark oluşturacağını, ikiyle ikinin dört ettiğini, işkencenin sevgiye hizmet etmediğini ve hayatın yıkımla beslenemeyeceğini görebilen insanlar sayesinde sürebilmiştir. O insanların sayesinde diğerleri, insan olma kıvılcımını yakalayabildikleri bir takım anları

²¹ Nathaniel Branden, 'Counterfeit Individualism', Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, 1964, s.159

yaşayabilmişler ve varoluşlarını sürdürmeleri ancak o anlar sayesinde mümkün olmuştur.²² Yaratıcı birey, bütün olumsuzluklara karşın, tek başına kalmış olsa bile hayatını sürdürebilen bir insandır. Hayatının her anında bireyciliği kendisine rehber edinmiş olan bu insan, her türden kabileciliğe de karşıdır. Kabileci olmamak ya da kabileciliğe karşı olmak, bireyciliğin doğal bir sonucudur. Ancak, kabileciliğe karşı olan her insan birey değildir. Çünkü kabileciliğe karşı olan insan bir 'yalnız kurt' da olabilir. Yalnız kurtların çoğunluğu, kabile ya da en yakınlarındaki insanlar tarafından reddedildiği için, hayal kırıklığına uğramış kabilecilerdir. Bunlar, geleneksel kurallara itaat etmeyecek kadar güvenilemez ve kabiledaki güç için yarışamayacak kadar pervasızca dalaverecidirler. Kavramsal bir anlayışa sahip olamayan bu yalnız kurt, sadece algılarının rehberliğinde hareket eden bir tür entelektüel berduştur. Oradan buradan edindiği rasgele düşünce parçacıklarıyla zihnini dolduran, bu düşünceleri kendi isteğine uygun olarak süreklile değiştiren ve gezici bir düşünceler bitpazarı halinde dolaşan, yalnız kurdun davranışlarında değişmeyen bir tek tavır vardır: Hangi tür olursa olsun insanlara dâhil olma ve onları manipüle etme gereksinimi nedeniyle gruptan gruba sürüklenme.²³

İnsan, hayatını sürdürebilmesi için bilgiye ihtiyaç duyar ve yalnızca aklıyla onu elde edip başarılı olabilir. Düşünme ve aklın getireceği sorumlulukları reddeden insanlar, diğer insanların düşünceleri üzerinde asalaklar olarak var olmaya çalışırlar. Bir asalak, bir bireyci değildir. Bilgi ve nesnelligi, özgürlüğü üzerinde sınırlama olarak düşünen bir irrasyonalist, anlık zevkleri göz önünde bulundurup, kendi duygularına dayalı olarak hareket eden bir zevkçi, bir bireyci değildir. İrrasyonalistin aradığı bağımsızlık, gerçeklikten bağımsız olma, bir kaçış durumudur. Bu kaçış, Dostoyevski'nin bir yapıtında hayatın gerçeklerinden kaçan insanın feryat ettiği, 'Hey Tanrım, eğer herhangi bir nedenle doğa yasalarıyla iki kere ikinin dört ettiği benim hoşuma gitmiyorsa, bana ne bu yasalardan, bu matematikten'²⁴ şeklindeki bir kaçıştır. İrrasyonaliste göre, varoluş, kendi arzularıyla, kendi kaprisleriyle başkalarının arzuları ve kaprisleri arasındaki çatışmadır ve onun için nesnel gerçeklik kavramının bir önemi yoktur. İsyankârlık ya da ölçüsüzlük, bireyciliği oluşturacak bir kanıt değildir. Bireycilik yalnızca kolektivizmin reddi ve yalnızca uyum yokluğu da değildir. Konformist bir insan, her hangi bir şeyin doğruluğunun ölçütü olarak 'o doğrudur ya da gerçektir, çünkü başkaları onun doğruluğuna ve gerçekliğine inanıyorlar' şeklinde bir açıklama yapar. Bireyci bir insan, 'doğrudur ya da gerçektir, çünkü ona inanıyorum' biçiminde bir açıklama yapan insan değil, 'o doğru ve gerçektir, çünkü onun doğru ve gerçek olduğunu ben, aklımla biliyorum' diye bir açıklamada bulunur. Çünkü böyle bir insanın görüşleri ve

²² Ayn Rand, Atlas Shrugged, New American Library, New York, 1992, s.678

²³ Ayn Rand, Philosophy: Who Needs It, New American Library, New York, 1984, s.46

²⁴ Dostoyevski Fyodor, Yeralından Notlar, Çev. Ahmet Ekeş, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999, s.17

eylemleri kendisine aittir. Bu insan, söz konusu görüş ve eylemleri araçlar veya kendi denetiminin dışındaki nedenlerle belirlenmemesi dolayısıyla özerk veya kendini yönetme anlayışına sahip olan bir bireydir. Özellikle, karşılaştığı baskılara ve tabi olduğu kurallara yönelttiği bilinçli ve eleştirel değerlendirme oranında özerktir; böylelikle niyetlerini biçimlendirir ve bağımsız, rasyonel düşünüşün sonucu olarak uygulamaya yönelik kararlar alır.²⁵

Bireyciliğin anlamını bozma girişimleri, her ne kadar aynı konuşma üslubunu kullanmasalar da, ortak bir paydaya sahip görünüyorlar: Bireyciliği akıldan koparma girişimi.²⁶ Akıl, insanın duyularının sağladığı malzemeyi düzenleyen ve tanımlayan bir yetidir. Akıl, insanın hayatta kalmasının temel aracıdır ve rasyonel bir insanın yaşamına uygun olan şey iyi, uygun olmayan ve yıkıcı özellik taşıyan şey de kötüdür. Çünkü insanın ihtiyaç duyduğu her şeyin onun aklıyla keşfedilmesi ve onun kendi çabasıyla üretilmesi gerekir. Rasyonel bireyin hayatta kalmasının temelleri, düşünmek ve üretici etkinliktir. Eğer bazı insanlar, düşünmeyi tercih etmeyip, başkalarından öğrendikleri rutin hareket ve seslerle eğitilmiş hayvanlar gibi tekrar ve taklide dayalı olarak hayatlarını sürdürüyorlarsa, kendi işlerini anlamak için herhangi bir çaba göstermiyorlarsa, onların hayatta kalmaları, başkalarının düşünüp ürettiği şeylere bağlı demektir. Ancak, başkalarının ürettiği şeylerin neden ve niçini hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayan böylesi zihinsel asalakların yaşamı, aslında kör bir şansa bağlıdır. Onların herhangi bir şeye yoğunlaşamayan ve açık-seçik düşünmeyen akılları, kimi taklit edeceklerini ve kimin hareketlerini takip etmenin daha güvenli olduğunu onlara bildirmeyecektir. Akıllarının kendilerine takip edebilecekleri doğru bir yön için rehberlik yapmadığı bu insanlar birey değillerdir. Eğer bu insanlar, hayatta kalmanın aracı olarak hayvani güç ya da kaba kuvvete, sahtekârlığa, yağmacılığa, soyguna, aldatmaya veya üreten insanların emeklerinin ürününe el koymaya bağlı olduğunu düşünüyorlarsa, bunların hayatları kurbanlarına bağlı demektir ve bu insanlar, asla birey olarak kabul edilemezler. Bu tür çapulcu asalaklar, hayatta kalmak için kendisine yeterli olan ve insana yaraşır bir doğrultuda eylemde bulunan insanları yıkıma uğratarak yaşamaya çalışırlar.²⁷ Bu türden insanların herhangi bir yaratıcı etkinliklerinden söz edilemez. Çünkü yaratıcı etkinlik, rasyonel bireyin hayatının merkezi ya da temel aracıdır. Rasyonel bireyin yaratıcı etkinliği, diğer bütün değerlerinin hiyerarşisini belirleyen ve bütünleştiren merkezi bir değerdir. Rasyonel bireyin yaratıcı etkinliğinin ön koşulu akıl, sonucu ise onur ya da öz-saygıdır. Rasyonalite, insanın diğer bütün erdemlerinin kaynağı olan temel erdemdir. İnsanın diğer bütün kötülüklerinin kaynağı olan temel kusuru ise onun

²⁵ Steven Lukes, Bireycilik, Çev. İsmail Serin, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006, s.65

²⁶ Nathaniel Branden, 'Counterfeit Individualism', Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, 1964, s.161

²⁷ Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, New American Library, New York, 1964, s.25

aklının açık-seçik düşünememesidir, bilincinin askıya alınmasıdır, körlük değil fakat görmeyi reddetmektir, bilgisizlik değil fakat bilmeyi reddetmektir. Rasyonalitenin erdemi, bir insanın bilgisinin kaynağı olarak akli kabul etmesi, değer yargıları ve eylemine öncülük edecek olan biricik rehberin akıl olduğunu fark etmesi ve kabul etmesidir. Bu durum, insanın bilinçli bir farkındalığa, tüm işlerinde, tercihlerinde ve tüm uyanık saatlerinde akla teslimiyeti anlamına gelir. Bireyin tüm işlerinde ve tercihlerinde akla teslimiyeti, bir anlamda özgürlüktür. Isaiah Berlin, özgürlüğün bu anlamının bireyin kendi efendisi olma arzusunun kaynaklandığını ifade eder: 'Hayatımın ve kararlarımın her ne türden olursa olsun dış güçlere değil kendime bağlı olmasını isterdim. Diğer insanların değil kendi irademe bağlı eylemlerimin, kendimin aracı olmak isterdim. Nesne değil, özne olmak; dışardan gelip beni etkileyen nedenlerin sonucuyla değil, kendi gerekçelerimin, bilinçli amaçlarımın sonucuyla hareket etmek isterdim. Hiç kimse değil, tek bir kimse olmak isterdim; eylemde bulunan biri –hakkında karar alınan değil, kararlarını kendisi alan biri- olmak isterdim. Kendi kendini yönetebilen bir fail olmak isterdim. Sanki ben bir şeymişim, bir hayvanmışım veya insan rolü oynamaktan yani kendi tuttuğum yolu ve gereklerini kavramaktan ve bunları gerçekleştirmekten yoksun bir köleymişim gibi dış dünyanın veya diğer insanların üzerimde söz sahibi olmamasını isterdim. Bu en azından, ben akıl sahibiyim ve beni insan olarak dünyanın geri kalanından ayıran benim aklımdır dediğim zaman anlatmak istediğim şeyin bir bölümüdür'.²⁸

Varoluş ve Bilinç Arasındaki Bağlar

Birey, dünyada neyin bozuk olduğunu gören, insanları ve ulusları neyin yok ettiğini, yaşama savaşının hangi cephede verilmesi gerektiğini anlayan, kötülüğün güçsüz olduğunu, mantıksız olduğunu, kör olduğunu, gerçek dışı olduğunu gören insandır. Birey, çok zaman, çevresindeki insanların çaresizce onun aklına bağlı kaldıklarını bilen, ruhu veya maddeyi kutsallaştıran insanların dünyalarında yaşayan kurbanları, onlara karşı mücadele etmeleri için onların ellerine adalet silahını veren, kendisi gibi yaratıcı insanların bu dünyadan kovulmalarıyla insanların ne kadar süre sağ kalabileceklerinin bilincinde olan insandır.²⁹ Birey, varlığın var olduğunu ve bu durumun insanın karşısına, 'insanın algıladığı şeyin var olduğu ve kişinin ancak bir bilince sahip olarak var olabileceği' şeklinde iki aksiyom çıkardığının bilgisine sahip olan insandır. Hiçbir şey var değilse, bilincin de olamayacağını, bilincin hiçbir şey olmaksızın var olabileceğini söylemenin terimler arası bir çelişme olacağını bilincinde olan kişidir. Birey rasyonel bir sürece uygun hareket eder. İnsan, bu sürecin herhangi bir adımında yanlış yapabilir ama onu bu yanıştan koruyacak olan onun ciddiyetidir. İnsan, yaşamak için hayatında üç şeyi yönetici değer olarak kabul

²⁸ Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, 1969, s.131

²⁹ Ayn Rand, *Atlas Shrugged*, s.960

etmelidir: Akıl-Amaç-Kendine saygı. Bu değerler, aynı zamanda birey olmanın da olmazsa olmaz koşulları durumundadırlar. Akıl onun tek bilgi aracıdır. Amaç, o araçla elde edeceği mutluluğun seçimidir. Kendine saygı da, kendi aklının düşünebilme ehliyetine sahip, kendi kişiliğinin mutluluğa layık olduğundan ihlâl edilemez bir biçimde emin olmasıdır. Bunun anlamı da yaşamaya layık olmak demektir. Bu üç değer, insanın tüm iyi eylemleriyle bağlıdır ve onların hepsini gerekli kılar. O iyi eylemlerin hepsi de varoluşla bilinç arasındaki bağlarla ilgilidir. Varoluşla bilinç arasındaki bu bağlar da, rasyonellik, bağımsızlık, tutarlılık, dürüstlük, adalet, verimlilik ve gururdur.³⁰ Varoluşla bilinç arasındaki bu bağlar, rasyonel olan bireyin kendilerine uygun olarak hareket etmesi gereken bağlardır. Aklını başkalarının kılavuzluğu olmadan kullanabilen bu birey Aydınlanma düşüncesinin hareket noktasında bulunmaktadır ve onun için varoluşla bilinç arasındaki en önemli bağ rasyonelliktir.

Rasyonellik, varoluşun var olduğu gerçeğinin kabulü, doğruları hiçbir şeyin değiştiremeyeceğinin ve bunu algılama eyleminden daha öncelikli hiçbir şeyin var olmayacağını onaylanmasıdır. Rasyonellik, hiç ödün kabul etmeyen bir mutlaklıktır. Çünkü irrasyonele verilen bir ödün, kişinin bilincini geçersiz kılar, gerçekleri algılamak yerine, gerçeklerin taklidine yönelmesine yol açar. Bilgiye giden kestirme yol olduğu iddia edilen inanç, akli mahveden bir kısa devreden başka bir şey değildir. Bir mistik icadı kabullenmek, varoluşun yok edilmesini istemektir, dolayısıyla da kişinin bilincini yok eder. Bağımsızlık ise yargılama sorumluluğunun kişinin kendisine ait olduğunu ve ondan kurtulmasına hiçbir şeyin yardımcı olamayacağını anlaması demektir. İkame edilecek hiçbir şey, insanın yerine düşünemez, hiç kimse başka birisinin hayatını yaşayamaz. Alçalmanın en kötüsü, bir insanın aklının bir başkasının aklına boyun eğmesine izin vermesi, bir yetkenin kendi beyninin üzerinde olduğunu kabul etmesi, başkalarının doğru diye söylediği her şeyi hiçbir eleştiriye başvurmaksızın doğru olarak kabul etmesi, o sözlere bilinciyle varoluşu arasında aracı rolü yüklemesidir. Dürüstlük nasıl varoluşu sahteletirmemekse, bağımsızlık da, kişinin bilinci konusunda sahteliğe sapmaması olarak tanımlanabilir. İnsan, kendisini meydana getiren bedeniyle ruhu arasında bir ayrım yapamaz. Bunlar arasında bir ayrım yapmak demek, insanın eylemiyle düşüncesi arasında ayrım yapmak demektir ki, tutarlı olan hiçbir insan böyle bir ayrım yoluna gitmez. Bilinciyle bedeni arasında ayrım yapan insan, kendi yargılarını başkalarının isteklerine feda ediyor demektir ki, böyle bir özellik, kendi düşünce ve eylemleri arasında tutarlılığı dikkate alan bir bireyin özelliği değildir. Tutarlı insan, kamuoyundan etkilenmeyen bir yargıç gibidir. Varoluşa sadakatin pratik biçimi olan cesaret ve kişinin kendi bilincine sadık olmasının pratik şekli olan özgüven, tutarlı insanın doğruluktan ayrılmaması için gerekli özelliklerdir. Diğer taraftan,

³⁰ Ayn Rand, For The New Intellectual, s.128

bireyin varoluşuyla bilinci arasında bulunan bağlardan birisi de dürüstlüktür. Dürüstlük, gerçek dışının gerçek dışı olduğunu, hiçbir değere sahip olamayacağını, sahtekârlıkla elde edilen sevginin de, şöhretin de, paranın da bir değer olarak kabul edilmemesinin anlaşılması olarak tanımlanabilir. Başkalarının aklını aldatmakla bir değer kazanma girişimi, kurbanlarınızı gerçekliğin üzerinde bir mevkie yükseltmek, kendinizi o kurbanın körlüğünün piyonu durumuna indirmek, onun düşünemezliğinin ya da durumu görmekten kaçınmasının kölesi durumuna düşürmek, buna karşılık o kişinin zekâsından, rasyonelliğinden, gözlemciliğinden korkmak ve kaçmak anlamına gelmektedir. Dürüstlük, bağımlı olarak yaşamayı istememektir. Özellikle başkalarının aptallığına bağımlı olarak ya da tek değer kaynağı kandırabildiği aptallar olan biri olarak yaşamayı istememektir. Dürüstlük bir sosyal görev olmadığı gibi başkalarının hatırı için yapılan bir fedakârlık da değildir. Kişinin uygulayabileceği en derinlemesine bencil şey olarak kabul edilen, kendi varlığının gerçekliğini, başkalarının yanılığın bilincine feda etmeyi reddetmektir. Çünkü gerçek anlamda bir birey, amaçlarının seçimini aklın idaresinde yapar.³¹

Varoluşla bilinç arasındaki bağlarla ilgili eylemlerin en önemlilerinden birisi de adalettir. Adalet, doğanın karakteri konusunda nasıl numara yapılamazsa, insanın karakteri konusunda da sahtekârlık yapılamayacağını anlamaktır. İnsanları da tıpkı cansız objeleri yargılar gibi, gerçeğe aynı saygıyı göstererek, aynı doğru vizyonla, en katıksız ve rasyonel tanımlamalarla yargılamak gerektiğini, her insanın neyse o olarak yargılanması ve ona göre muamele görmesi gerektiğini anlamaktır. Rasyonel bir insanın eylemlere yönelik doğru veya yanlış, iyi veya kötü şeklindeki değerlendirmesi, başkalarına erdemleri ve kusurları için verdiği değer ölçüsü olan para birimidir ve bu ödeme şekli, rasyonel insanın mali işlemlere gösterdiği dikkati ve şerefli tutumu beklemektedir. İnsanların kusurlarından nefret etmemek ahlaki bir kalpazanlıktır. Erdemlere hayranlık duymamak da bir tür ahlaki zimmet suçudur. Herhangi bir kavrama adaletten daha yüksek bir yer vermek, insanların ahlaki ölçütlerinin değerini düşürür, iyiliğe karşı kötülüğü kayırmış olur, çünkü adaletin aksamasından ancak iyilik kaybedecek, kötülük kazanacaktır. Varoluşla bilinç arasındaki bağlardan birisi de üretkenlik yani verimli çalışmadır. Üretkenlik, insanların yaşamayı seçmiş olduklarının bilincine varışlarıdır.³² Verimli çalışma, insanın bilincinin, varoluşunu kontrol etmesi sürecidir. Sürekli bilgi edinme, maddeyi amaca göre biçimlendirme, bir düşünceyi bir fiziksel biçime çevirme, dünyayı kişinin kendi değerlerine göre yeniden yapılandırması demektir. Düşünen bir zihinle yapılan her tür çalışma yaratıcı bir çalışmadır. Kişinin başkalarından öğrendiği bir süreci hiç düşünmeden, eleştirmeden tekrar tekrar yapması ise asla yaratıcı olamaz. Çünkü yaratıcı bir etkinlik ya da eylemin

³¹ Nathaniel Branden, 'Isn't Everyone Selfish?', Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, 1964, s.67

³² Ayn Rand, Atlas Shrugged, s.933

bir kendine özgü olduğu söz konusudur. Kendine özgü etkinlik ve eylemlere sahip olmayan insanlar, özelliklerini başkalarından ödünç almış olan insanlardır. Kendine özgü özellikleri olmayan bir insan, insansız özelliklerden başka bir şey değildir.³³ Kendine özgü olduğun olmadığı, her şeyin kolektif bir belirleme tarafından oluşturulduğu bir yerde yaratıcı insanlardan ve onların yaratıcı eylemlerinden söz edilemez. Yaratıcı insanın eylemleri, her ne kadar birbirlerine benzerlik gösterebilir de, bu eylemlerin her birinde bir orijinalite ve yeni bir şey ya da değer yaratılması söz konusudur. İnsanların akıllarının başa çıkabileceğinden ileri bir işe hıleyle kapağı atmaları onları ödünç alınmış zaman içerisinde çırpınan ve ödünç alınmış hareketleri tekrarlayan, korkunun aşındırdığı bir maymun durumuna düşürür. Akıllarının tam kapasitesi altındaki bir işe razı olmaları da onları harekete getiren gücü yavaşlatıp onları çürümeye mahkûm eder. İnsanların işleri, onları değerlerine ulaştıracak olan süreçtir ve değerlerine yönelik ihtiraslarını kaybetmeleri, yaşama isteklerini kaybetmeleridir. Amacı olmayan insan, yokuş aşağı başıboş inen bir makinedir, karşısına çıkan ilk kayaya çarpıp ilk hendeğe yuvarlanmaya mahkûmdur. Akıllı gemleyen adamsa yerinde çakılmış, yavaş yavaş paslanmakta olan bir makinedir. Yönünü bir liderin çizmesine izin veren adam, çekme halatıyla çekilip hurda alanına götürülmekte olan bir enkazdır. Bir başka insanı kendi amacı haline getiren adamsa hiç kimsenin arabasına almaması gereken bir otostopçudur.

195

Varoluşla bilinç arasındaki bağlarla ilgili eylemlerden birisi de gururdur. Gurur, insanların en yüksek değerlerinin kendileri olduğu gerçeğinin anlaşılmasıdır. İnsanın tüm diğer değerleri gibi onun da kazanılıp, hak edilmiş olması gerekir. İnsanların ulaşabilecekleri başarılar arasında bir tanesi, diğerlerinin tümünü olanaklı kılacak olandır ve o da, kendi karakterlerini yaratmalarıdır. Rasyonel ya da yaratıcı bireylerin karakterleri, eylemleri, arzuları, duyguları hep akıllarının alanı içerisinde. İnsan, nasıl hayatını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu fiziksel değerleri üretmek zorundaysa, aynı şekilde, hayatı sürdürülmeye değer kılmak için de karakter değerlerini edinmek zorundadır. İnsan, nasıl kendini yaratmış bir servetse, aynı şekilde, kendini yaratmış bir ruhtur. Yaşamak için bir öz-değer duygusuna ihtiyacı vardır ama otomatik değerlere, otomatik öz-saygıya sahip değildir. Bunları elde edebilmek için, ruhunu kendi ahlaki idealine göre, 'insan' gibi, yani oluşturmak üzere doğduğu, ama seçerek oluşturabileceği rasyonel varlık gibi biçimlendirmesi gerekir. Öz-saygının ilk koşulu, maddesel ve ruhsal değerlerde, her şeyin en iyisini isteyen ruhun neşe saçan bencilliğidir. O ruhun her şeyden çok istediği, kendi ahlaki mükemmelliğidir ve hiçbir şeye kendinden daha yukarı bir değer atfetmez. Öz-saygı ya da kendine güven aşamasına ulaşmış olmanın kanıtı da, kurbanlık hayvan durumuna düşme karşısında, insanların bilinci gibi benzersiz

³³ Zijderveld Anton C., Soyut Toplum, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, s.125

bir değeri, onların varlığı gibi eşsiz bir olguyu kör kaçamaklara, başkalarının durağan çürümüşlüğüne feda etmek gibi hain bir küstahlığa karşı ruhlarının duyduğu tiksinti, ürperti ve isyandır.³⁴ Yaratıcı birey, insanların reddettikleri, ihanet ettikleri, yozlaştırdıkları ama yine de tam anlamıyla yok edemedikleri, ömürlerini her profesyonel yamyamdan özür dilemekle geçirdikleri, yüreklerinin derinliklerindeki bir yerde yaratıcı bireyin tüm insanlığa verdiği mesajı kendilerinin dile getirme arzularına karşın, zihinlerinin anlamaması için çırpındıkları şeyi hak eden insandır. Çünkü bu insan, kendi değerinden ve yaşamak isteyişinden gurur duymaktadır. Bu insanın tek ahlaki amacı kendi mutluluğudur ve ona ancak kendi değerleriyle ulaşabilir. Yoksa ne mutluluk ve ne de hayat akıl dışı bir takım arzuların takip edilmesiyle elde edilebilir.³⁵ Yaratıcı bireyin mutluluğu da kendi aklının belirlediği doğrultuda hareket etmesi ve kendisini yetkinleştirmesine bağlıdır. Zaten insanın hayatını yetkinleştirmek ve güzelleştirmek için uğraştığı işlerin arasında haklı olarak en başta geleni kendisidir.³⁶

Rasyonel birey, insanın kurban edildiği bir yerde insani hiçbir şeyin doğamayacağını bilen ve ister kişisel ister toplumsal, ister maddi ister manevi, bütün insani ilişkilerin tek rasyonel ilkesinin karşılıklı değer alış veriş ilkesi olduğunu kabul eden insandır. Rasyonel birey, başkalarıyla ilişkisi değer alışverişi şeklinde olan, elde ettiği şeyi üretici bir çalışma ile kazanan, başka insanları efendi veya köle olarak değil, kendi eşitleri olarak gören, başka insanlarla özgür, gönüllü, zorlamasız, şiddetsiz; bütün tarafların kendi bağımsız yargıları açısından yararlanacağı bir değer takası içerisinde bulunan insandır. Rasyonel birey, sadece başardıkları için karşılık isteyen, kendi başarısızlığının yükünü başkalarına yıkmayan, başkalarının başarısızlıklarına kendi hayatını ipotek etmeyen insandır. Rasyonel insan ya da birey, hayatını soygunla ya da sadakayla değil, kendi çabasıyla destekleyip, mutluluğunun başkalarının mutsuzluğundan veya ona yapacakları iyilikten değil, kendi başarılarından gelmesini isteyen kişidir. Rasyonel birey ya da yaratıcı insan, başkalarının zevkini kendi hayatının amacı haline getirmediği gibi kendi zevkini de başkalarının hayatının amacı olarak düşünmez. Onun değerlerinde hiçbir tezat, arzularında hiçbir çelişki bulunmadığı gibi, rasyonel insanlar arasında da hiçbir kurbana, hiçbir çıkar çatışmasına yer yoktur.³⁷ (Rand, 1992: 935).

Rasyonel birey, hak etmediği şeyi istemeyen, başkalarına yamyam açlığıyla bakmayan, asla fedakârlık yapmayan ve hiçbir fedakârlığı kabul etmeyen insandır. Bu tür insanlar arasındaki ilişkilerin sembolü, insana saygının sembolüyle aynıdır; o da değer alışverişidir. Yağmayla değil, değerlerle yaşayan yaratıcı insanlar, hem maddi, hem de manevi anlamda alışverişçi

³⁴ Ayn Rand, For The New Intellectual, s.131

³⁵ Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, s.31

³⁶ Steven Lukes, Bireycilik, s.83

³⁷ Ayn Rand, Atlas Shrugged, s.935

durumundadırlar. Çünkü değer alışverişçisi, aldığı hak eden, hak etmediği bir şeyi almayan ve vermeyen kişidir. Değer alışverişçisi, başarısızlıklarına karşılık bir ödeme istemez, kusurları için de sevilmeyi talep etmez. Değer alışverişçisi emeğini yem olarak, ruhunu sadaka olarak sunmaz. Emeğini nasıl ancak maddi değerler karşılığında değiş tokuş ederse, ruhunu da, yani sevgisini, dostluğunu, saygısını da, ancak insani değerler karşılığında verir, onu da ancak saygı duyabileceği insanlardan alabilir. Çağlar boyunca dilencilerle yağmacıları yüceltirken değer alışverişçilerine kara çalmış, onları aşağılamış olan mistik parazitler, bu tür davranışları, adaletin insanı olan değer alışverişçisinden korktukları için ortaya koymuşlardır. Rasyonel birey, diğer insanlara karşı herhangi bir yükümlülüğü olmayan, yalnızca kendine, maddesel amaçlara ve varoluşa karşı rasyonellik borcu olduğunu düşünen insandır. Rasyonel bireyin diğer insanlarla ilişkisi, kendisinin ve diğer insanların yapısının gerektirdiği gibidir yani mantık yoluyla. Rasyonel birey, kendi gönüllü seçimleriyle girmek istedikleri ilişkilerden başka türlü ilişkileri insanlardan hiçbir zaman istemez, insanların yalnızca akıllarıyla ilişki kurar ve bunu da kendi çıkarı için, kendi çıkarlarının onların çıkarlarıyla örtüştüğünü gördüğü zaman yapar. Çıkarları başkalarının çıkarlarıyla örtüşmediği zaman onlarla ilişki kurmadan kendi yoluna devam eder. Rasyonel birey, kazançlarının sadece mantık yoluyla olduğunu ve mantıktan başka hiçbir şeye teslim olmayacağını söyler. Mantığını teslim etmeyeceğini ve mantığını teslim eden insanlarla da ilişki kurmayacağını ilke edinen rasyonel birey, budalalarla korkaklardan kazanacağı herhangi bir şeyin bulunmadığını dile getirmektedir. İnsanların kendisine sunabilecekleri tek değer, akıllarının emeği olduğunu ve insanların kusurlarından, aptallıklarından, dürüst olmayışlarından ya da korkularından çıkarabileceği herhangi bir şeyin olmadığını ifade eder, rasyonel birey. Rasyonel bir insanın başka rasyonel insanlarla yaşadığı görüş ayrılıklarının sonucu bile onların her ikisinin de yararına. 'Rasyonel insanla görüş ayrılığına düşersem, hakemliği gerçekliğe veririm. Ben haklıysam o öğrenir, o haklıysa ben öğrenirim; birimiz kazanırız ama ikimiz de kârlı çıkmış oluruz'.³⁸ Bu tür insanlardan oluşan bir toplum özgür bir toplumdur ve özgür toplumda insanların yaratıcılıklarının önünde herhangi bir engel olmamasının aksine yaratıcı insanlar desteklenir ve teşvik edilirler.

Sonuç

Yaratıcı bireylerin akıllarının ürünlerine göre oluşturulan bir toplum, kendisini fizik ötesi bir takım güçlerin egemenliğine bırakmayacağı gibi, yöneticilerinin de kendi üstlerinde birer despot olmalarına izin vermeyecektir. Toplumun yönetimi totaliter ve otoriter anlayışların eline geçtiği zaman, bundan

³⁸ Ayn Rand, For The New Intellectual, s.133

AKIL, BİREY VE BİREYCİLİK KAVRAMLARININ AYDINLANMA FELSEFESİ İŞİĞİNDA
YENİDEN YORUMLANMASI

Mücella CAN

en çok zarar görecektir olan insanların yaratıcı bireyler olduğu tarihin her döneminde görülmüştür. Toplumların, aklını kullanan insanlardan korkarak, onları sapkınlar olarak nitelendirip toplum dışına iterek, onların ortaya koyduğu ürünlerin gelenek, görenek, inanç ve törelere aykırı olduğunu iddia edip onlara karşı hiç yokmuşlar muamelesi yaparak bir yere ulaşamayacakları göz ardı edilemez bir gerçektir. Böyle bir toplumda yaşayan insanlar, kendilerini, hayatlarını ve değerlerini aşağılayarak, kendilerinin bu dünyada geçici varlıklar olduğunu söyleyip herhangi bir önemlerinin olmadığını düşünerek yaşayan insanlardır. İşte bu insanlara demek gerekir ki algılama aletinizi, aklınızı reddetmişsiniz, ondan sonra da evrenin bir esrarengizlik yumağı olduğundan yakınıyorsunuz. Elinizdeki anahtarı fırlatıp atıyor sonra tüm kapılar yüzüme kilitlendi diye ağlıyorsunuz. Mantıksız izleyerek yola koyuluyor sonra varoluş anlamlı değil diyorsunuz.

Diğer taraftan rasyonel ilkelerden oluşan bir değerler sistemini benimseyen ve o doğrultuda eylemde bulunan insanların oluşturdukları bir toplumda kendisine uyularak kendisi doğrultusunda yaşanacak toplumsal ilke şudur: Hayat nasıl ki başlı başına bir amaç ve başkalarının aracı değilse, insan da başlı başına bir amaçtır ve başkalarının hiçbir etkinliğinin aracı olarak kullanılamaz. Dolayısıyla insan, kendi hatırına yaşamalıdır. Kendini başkalarına, başkalarını da kendine feda etmemelidir. Kendi hatırına yaşamak, şu ilkeyi kabul etmektir: Kendi mutluluğunu gerçekleştirmek, insanın insan olması dolayısıyla ulaşmak istediği en yüksek amacdır. İnsanın böyle bir amaca ulaşmasının yolu da özgür, rasyonel bir toplumdan geçer. Böyle bir toplumda insanların başka insanlarla ve yönetim aygıtıyla olan ilişkileri ve bu ilişkiler için gerekli kuralları ancak akla dayalı bir şekilde ortaya konulmuş olan değerler sistemi sağlayabilir. Aydınlanma düşüncesinin, aklını kullanan insanlardan yani bireylerden beklediği değer sistemi de söz konusu özellikleri içerisinde barındıran değer sistemidir. Böyle bir değer sistemi de, Aydınlanmanın en önemli filozofu olarak kabul edilen Kant'ın ahlaki anlamda eylemlerini idare edecek olan kuralları kendisinin koyması gerektiğini söylediği özerk bireylerden oluşan bir toplumda inşa edilebilir.

KAYNAKÇA

- Berlin Isaiah, **Four Essays on Liberty**, Oxford, 1969
- Branden Nathaniel, '**Counterfeit Individualism**', Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, 1964
- Branden Nathaniel, '**Isn't Everyone Selfish?**', Ayn Rand, The Virtue of Selfishness, 1964
- Can Nevzat, **Özgür Birey Sınırlı Devlet**, Hece Yayınları, Ankara, 2005
- Capra Fritjof, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018
- Cevizci Ahmet, **Felsefe Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul, 2015
- Copleston, Frederick, **Felsefe Tarihi Cilt VI**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1989
- Dostoyevski Fyodor, **Yeraltından Notlar**, Çev. Ahmet Ekeş, Cem Yayınevi, İstanbul, 1999
- Flew Antony, **A Dictionary of Philosophy**, Fontana, London, 1979
- Guryeviç Aron, **Ortaçağ Avrupası'nda Birey**, Çev. İ. İgan-Z. Ülgen, Afa Yayınları, İstanbul, 1995
- Hazard Paul, **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, Çev. Erol Güngör, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1981
- Hibben John G., **The Philosophy of the Enlightenment**, Charles Scribner's Sons, New York, 1910
- Kant Immanuel, **Seçilmiş Yazılır**, Çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014
- Kılıçbay Mehmet Ali, **Cumhuriyet Ya Da Birey Olmak**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- Lukes Steven, **Bireycilik**, Çev. İsmail Serin, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006
- Machan Tibor R., **Ayn Rand**, Peter Lang Publishing, New York, 2001
- Morin Edgar, **Avrupa'yı Düşünmek**, Çev. Ş. Tekeli, Afa Yayınları, İstanbul, 1995
- Outram Dorinda, **Aydınlanma**, Çev. S. Çalışkan- H. Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2007
- Peikoff Leonard, **Objectivism: The Philosophy of Ayn Rand**, A Meridian Book, New York, 1993

AKIL, BİREY VE BİREYCİLİK KAVRAMLARININ AYDINLANMA FELSEFESİ İŞİĞİNDA
YENİDEN YORUMLANMASI

Mücella CAN

Rand Ayn, **Atlas Shrugged**, New American Library, New York, 1992

Rand Ayn, **For The New Intellectual**, New American Library, New York, 1961

Rand Ayn, **Philosophy: Who Needs It**, New American Library, New York,
1984

Rand Ayn, **The Fountainhead**, New American Library, New York, 1993

Rand Ayn, **The Virtue of Selfishness**, New American Library, New York, 1964

Rand Ayn, **We The Living**, New American Library, New York, 1996

Sakman Sabahattin, **Rasyonel İnsanın Felsefesi**, Aklaçağrı Yayınları, İstanbul,
1988

Uygur Nermi, **İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası**, Ara Yayıncılık, İstanbul,
1992

Zijderveld Anton C., **Soyut Toplum**, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985